

ซากโบราณสถานในเมืองโบราณเวียงลอ:

การศึกษาที่ผ่านมาและข้อสังเกตเบื้องต้น¹

Ruins in the ancient city of Wiang Lo:

Educational status and introductory remarks

ชาญคณิต อารวน

Chankhanit Arvorn

สาขาวิชาศิลปะและการออกแบบ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา
จังหวัดพะเยา 56000 ประเทศไทย

Department of Art and Design, School of Architecture and Fine Arts, Phayao University,
Phayao, 56000, Thailand

บทคัดย่อ

หน้าตรงข้าม: เจดีย์

พระธาตุหนองห้า เวียงลอ

ขณะขุดค้นและบูรณะ

พ.ศ. 2539

ที่มา: ห้างหุ้นส่วนภาคภัณฑ์

ก่อสร้าง, รายงานการขุดค้น

และบูรณะพระเจดีย์วัด

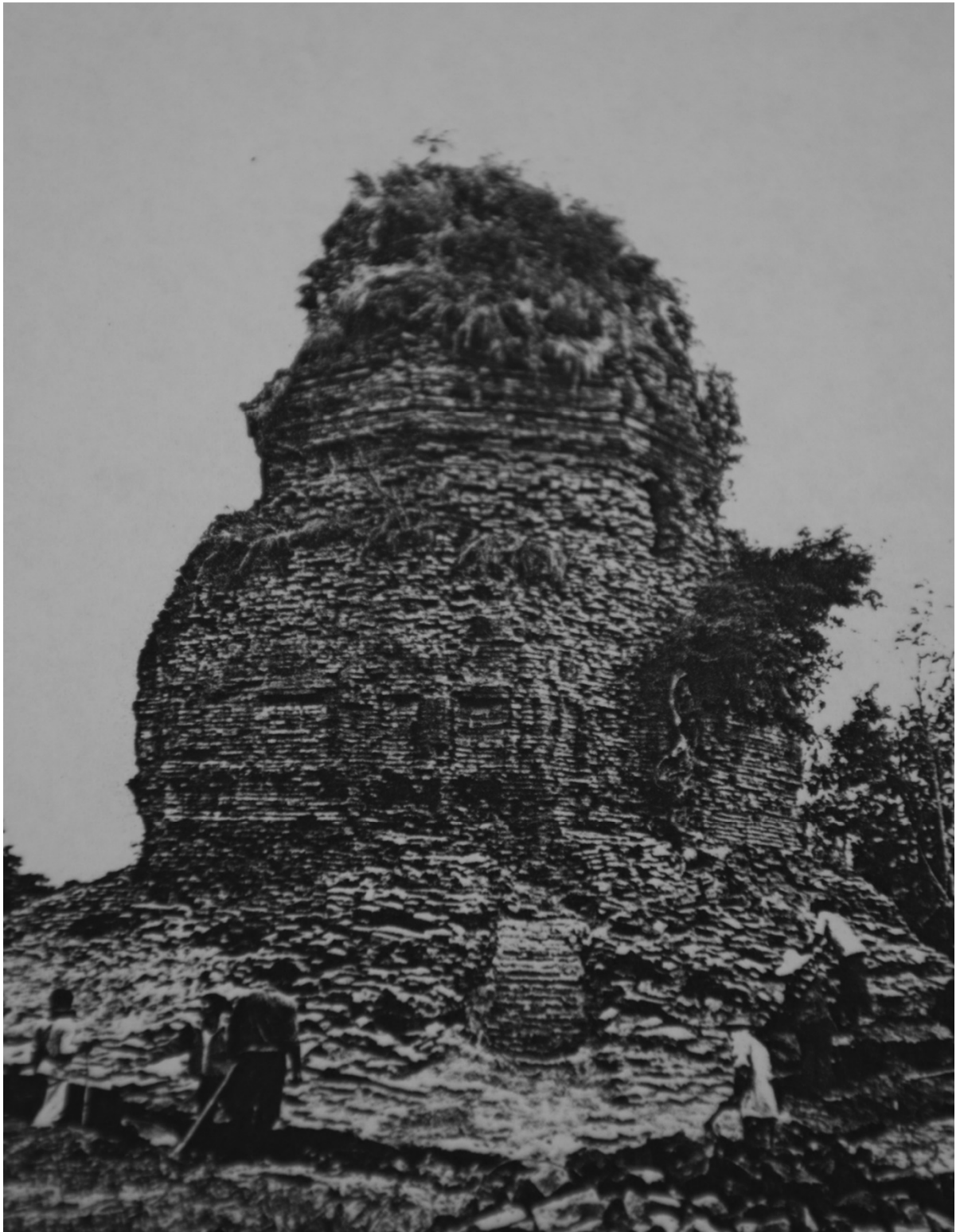
พระธาตุหนองห้า

ด.หงส์หิน อ.จุน จ.พะเยา

(เชียงใหม่: กรมศิลปากร,

2539), 15.

ซากโบราณสถานที่ได้รับการขุดค้นทางโบราณคดีในเมืองลอจำนวน 16 แห่ง มีข้อมูลที่สามารถศึกษารูปแบบศิลปะได้ 2 ประเภทคือ เจดีย์และวิหาร มีข้อสังเกตเบื้องต้นดังนี้ 1) เจดีย์ที่น่าจะเป็นเอกลักษณ์รูปแบบหนึ่งในลุ่มน้ำอิง คือ เจดีย์วัดลอมธาตุ เป็นเจดีย์ผังแปดเหลี่ยม มีขุดฐานบัวรองรับองค์ระฆัง ที่ก่ออิฐเป็นแนวทแยงฟันปลาไว้ที่ท้องไม้ ดังเปรียบเทียบได้จากซากเจดีย์โบราณสถานบ้านร่องไฮ ในเขตลุ่มน้ำอิงตอนกลางและเจดีย์องค์ก่อนของวัดพระแก้ว อ.เชียงของ จ.เชียงราย ซึ่งอยู่บริเวณลุ่มน้ำอิงตอนปลายเช่นกัน 2) วิหารที่มีลักษณะเด่นคือ วิหารแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วง และวิหารแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยเปรียบเทียบให้เห็นแผนผัง ตำแหน่งเสา และโครงสร้างหลังคาวิหารจากผังวิหารหรืออุโบสถที่ยังคงใช้งานอยู่ในพื้นที่ลำปาง, น่าน เพื่อชี้ให้เห็นร่องรอยบางประการของเชิงช่างที่น่าจะสัมพันธ์กันระหว่างวิหาร

แบบเขียนเส้นกับวิหารแบบล้านนาตะวันออก รวมถึงวิหารหรืออุโบสถแบบ
ไทลื้อด้วย

คำสำคัญ: ซากโบราณสถาน, เมืองโบราณเวียงลอ

Abstract

This study explores a total of sixteen archaeological sites in the ancient town of Wiang Lo, which can be divided into two types: Chedi (stupa) and Vihara (Buddhist assembly hall). This research suggests that firstly one of unique characteristics of Chedi in the Ink basis is exemplified by that of Wat Lom That. With an octagonal plan, the Chedi has its base up to the bell part made out of brick masonry, whose pedestal shows unique feature of zig-zag brick pattern. The Chedi of Wat Lom That is comparable to that of Ban Roang Hai, Phayao, and that of Wat Pra Keaw, Chiang Kong. Secondly, the characteristics of Vihara in Wiang Lo can be distinguished by their distinct plans: Vihara with an extruding front of one span and Vihara with a rectangular plan. Compared in terms of plan, posts' position, and roof structure with Vihara or Ordination Hall found in Lampang, Nan and Loungrabang, Vihara in Wiang Lo is indicative of a possible relationship with Vihara of Chaing San and of Eastern Lanna as well as Vihara or Ordination Hall of Tai Lue.

Keywords: Ruins, Wiang Lo ancient town

บทนำ

ในช่วง พ.ศ. 2546–2548 สำนักศิลปากรที่ 7 จ.น่าน ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล (หน่วยการปกครองท้องถิ่นในขณะนั้น) ได้ดำเนินงานทางโบราณคดี ภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณเวียงลอ อ.จุน จ.พะเยา มีการขุดค้น ขุดแต่ง และบูรณะกลุ่มโบราณสถานในพื้นที่เวียงลอ โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มสำคัญ คือ กลุ่มโบราณสถานบริเวณฝั่งใต้แม่น้ำอิง และฝั่งเหนือของแม่น้ำอิง (ใหม่) พบกลุ่มโบราณสถานประเภทวัดมากกว่า 16 แห่ง² บทความทางวิชาการชิ้นนี้จึงมุ่งนำเสนองานวรรณกรรมเกี่ยวกับเมืองโบราณเวียงลอในมิติทางประวัติศาสตร์ (โดยสังเขป) และนำเสนอข้อสังเกตเบื้องต้นจากการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมของผู้เขียน เกี่ยวกับข้อสันนิษฐานด้านรูปแบบศิลปะจากซากโบราณสถานประเภทวัดที่สำคัญเป็นหลัก

ที่ตั้งและภูมิศาสตร์เมืองโบราณเวียงลอ

“น้ำแม่อิง” มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาในเขต อ.พาน จ.เชียงรายในปัจจุบัน ไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านเขต จ.พะเยา และไหลออกสู่แม่น้ำโขง ในพื้นที่ อ.เชียงของ จ.เชียงรายในปัจจุบัน ในอดีตชุมชนโบราณต่าง ๆ ในเขต จ.พะเยาต่างใช้ลำน้ำอิงเป็นเส้นทางสัญจรและหล่อเลี้ยงชุมชน งานศึกษาของ ศรัศกดิ์ วัลลโถม กล่าวว่า เส้นทางน้ำอิงเป็นจุดหนึ่งที่เชื่อมไปสู่ลำน้ำโขง เมืองหลวงพระบาง และเชื่อมสู่สุโขทัย ซึ่งมี 2 เส้นทาง เส้นทางแรกคือ จากน้ำยมเข้าสู่เขต อ.จาว จ.ลำปาง และหุบเขาแม่หยวกไปสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำอิงตอนกลางหรือในเขตเมืองพะเยาได้ เส้นทางที่สอง ทวนแม่น้ำยมขึ้นไปต้นน้ำในเขต อ.ปง เข้าสู่ที่ราบหุบเขา อ.จุน หรือที่ราบลุ่มน้ำอิงตอนล่างในเขตเมืองโบราณเวียงลอ เส้นทางเมืองลอจึงมีลักษณะเป็นชุมทางไปสู่ที่ราบลุ่มน้ำอิงตอนกลางในเขตกลุ่มเมืองโบราณเมืองพะเยา หรือขึ้นไปเขตลุ่มน้ำอิงตอนบนถึงเมืองเทิงและเชียงของเพื่อออกสู่แม่น้ำโขง³

การศึกษาชุมชนโบราณในลุ่มน้ำอิงของวรารุช ศรีโสภาค ชี้ให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของชุมชนเมืองหรือเมืองศูนย์กลางในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงนั้นน่าจะเกิดมาแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 และสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากความสัมพันธ์กับกลุ่มบ้านเมืองในเขตวัฒนธรรมสุโขทัย โดยมีการแบ่งพื้นที่ชุมชน

เมืองโบราณในเขตลุ่มน้ำอิงออกเป็น 3 พื้นที่คือ ลุ่มน้ำอิงตอนล่าง ตั้งแต่ในเขต อ.แม่ใจ อ.เมืองพะเยา อ.ดอกคำใต้ อันเป็นที่ตั้งของกลุ่มเมืองโบราณพะเยา, ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ตั้งแต่ อ.จุน อ.เชียงคำ และบางส่วนของ อ.เทิง จ.เชียงราย อันเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณเวียงลอ, ลุ่มน้ำอิงตอนบน ตั้งแต่ อ.เทิง อ.พญาเม็งราย อ.ขุนตาล อ.เชียงของ อันเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณเทิง และเมืองโบราณเชียงของ⁴

ภาพรวมของการศึกษาที่ผ่านมา

ทศวรรษ 2510-2530 นั้นเกิดกระแสการค้นคว้าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นล้านนา-ภาคเหนือมากขึ้นจากปรากฏการณ์การเกิดสถาบันอุดมศึกษาในภูมิภาค ในพื้นที่พะเยานั้นคุณูปการสำคัญจาก “หลวงพ่อใหญ่” หรือพระราชวิสุทธิเวที (ราชทินนามในขณะนั้น) เจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ พร้อมกับคณะ และพระครูอนุรักษบุรณันท์ (สมณศักดิ์ขณะนั้น) เจ้าอาวาสวัดลี พร้อมกับคณะ ทำให้มีการรวบรวมโบราณวัตถุและจารึกสำคัญที่สันนิษฐานว่าได้มาจากในพื้นที่ เวียงลอเก็บรักษาไว้ในหอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ และพิพิธภัณฑสถานเมืองพะเยา วัดลี จำนวนหนึ่ง⁵

ทศวรรษ 2540 การศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณเวียงลอ เน้นการศึกษาทางด้านชุมชนโบราณในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาโบราณคดีเมืองพะเยาเป็นหลัก กรอบการอธิบาย “เวียงลอ” จึงเป็นหน่วยหนึ่งของการศึกษาเกี่ยวกับ “ประวัติศาสตร์เมืองพะเยา” การศึกษาเมืองโบราณเวียงลอและชุมชนโบราณในลุ่มน้ำอิงตอนกลาง พ.ศ. 2538 ของวรารุช ศรีโสภาค⁶ กล่าวถึงเมืองโบราณเวียงลอในประเด็นที่น้ำแม่อิงไหลผ่านกลางเมือง โดยเสนอว่าไม่มีร่องรอยของลำน้ำอิงที่ไหลเปลี่ยนทิศทางการอย่างเด่นชัด ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าเวียงโบราณนี้น่าจะสร้างคร่อมลำน้ำอิงมาตั้งแต่แรก

ในทศวรรษ 2540 นี้ยังพบงานศึกษาด้านรูปแบบศิลปกรรมเจดีย์ของ สายันต์ ไพรัชญจิตร จากข้อมูลการขุดค้น-ขุดแต่งทางโบราณคดีวัดพระธาตุหนองห้า เวียงลอ พ.ศ. 2539 ทำให้เห็นการเชื่อมโยงของหลักฐานด้านจารึกโบราณคดี และรูปแบบศิลปกรรม (เจดีย์) เสนอข้อสันนิษฐานว่าพระธาตุหนองห้า มีความเป็นไปได้ที่จะเป็นวัดป่าใหม่ ดังที่ระบุในจารึกที่พบในพื้นที่ เวียงลอ⁷

ทศวรรษ 2550 ภายใต้โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเวียงลอ โดยความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลลอ อ.จุน จ.พะเยา ร่วมกับสำนักศิลปากรที่ 7 จ.น่าน ในช่วง พ.ศ. 2547-2549 ทำให้เห็นข้อมูลและหลักฐานของโบราณสถานต่าง ๆ ในเมืองโบราณเวียงลอชัดเจนมากขึ้นโดยนักโบราณคดีและนักวิชาการ ทำให้เกิดข้อค้นพบใหม่ว่าเส้นทางน้ำอิงใหม่ที่เปลี่ยนจากการไหลทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือมาผ่านกลางเมืองนั้น เป็นการเปลี่ยนทิศทางการที่อาจเกิดขึ้นในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 22 ลงมาแล้ว ทั้งยังพบร่องรอยโครงกระดูกมนุษย์ในช่วงก่อนประวัติศาสตร์ที่มีอายุอยู่ในช่วงยุคหินใหม่ต่อเนื่องสมัยประวัติศาสตร์ และร่องรอยซากโบราณสถานประเภทวัดที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-21 ลงมาแล้วทั้งสิ้น⁸

เวียงลอจากจารึกและเอกสารทางประวัติศาสตร์

การสำรวจทางวิชาการเมื่อ พ.ศ. 2529 ภายใต้การนำของ พล.ท. รวมศักดิ์ ไชโยมิ แม่ทัพภาคที่ 3 ในขณะนั้น พร้อมด้วย ดร. ฮันส์ เพนธ์, อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ สำรวจเวียงลอจากทางอากาศด้วยเฮลิคอปเตอร์ ข้อมูลในขณะนั้นกล่าวว่ายังคงเห็นแนวกำแพงเวียงลอ ซากโบราณสถาน บ่อน้ำ ฯลฯ และการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่ ทั้งยังพบเรื่องเล่าเกี่ยวกับการลักลอบขุดค้นหาโบราณวัตถุจำนวนหลายครั้งในช่วงราวทศวรรษ 2500

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว⁹ ได้รวบรวมข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์ นำเสนอโดยจัดแบ่งเวลาที่กล่าวถึงเวียงลอหรือเมืองโบราณเวียงลอ แยกตามรัชกาลของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่และยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ล้านนา ในส่วนนี้จะนำมาสรุปพร้อมกับข้อมูลจารึกที่สันนิษฐานว่าพบในพื้นที่เมืองโบราณเวียงลอ ดังนี้

1) เวียงลอก่อนรัชกาลพระเจ้าติโลกราช

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 การเป็นสหายนกันของกษัตริย์พญามังราย พญาเจ้าเมือง และพ่อขุนรามคำแหง ทำให้เห็นเขตอำนาจของเมืองพะเยาที่มีได้ขึ้นตรงต่อเมืองเชียงใหม่ กระทั่งเมืองพะเยาถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา ในสมัยพญาคำฟู กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 1877-1897) และในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 1945-1984) ได้ส่งขุนนางผู้ใหญ่มาปกครองเมืองพะเยา กำหนดตำแหน่งเจ้าเมืองพะเยา

เป็น “เจ้าสีหมื่น” ต่อเนื่องถึงรัชกาลพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 1984-2030) เมืองพะเยาจึงเป็นฐานอำนาจสำคัญ ดังเห็นจากการ สวามิภักดิ์ของพระยาอุษริฐริระ อดีตเจ้าเมืองสองแคว ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและ ปกครองเมืองพะเยา¹⁰ ในรัชกาลพระเจ้าติโลกราชนี้เองที่ปรากฏหลักฐาน ความสำคัญของเมืองลอขึ้น

หลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงเมืองลอในช่วง ยุคก่อนรัชกาลพระเจ้าติโลกราช เห็นได้จากตำนานเมืองพะเยา ฉบับหอสมุด แห่งชาติ และตำนานพระธาตุแช่แห้ง จ.น่าน กล่าวถึงเหตุการณ์ฮ่อแมนตาตอก ยกกองทัพมาตีเมืองต่าง ๆ ซึ่งหนึ่งในนั้นปรากฏชื่อเวียงลอ ในรัชกาลพระเจ้า ติโลกราช เมื่อผนวกเมืองต่าง ๆ ทางฝั่งตะวันออกของเมืองเชียงใหม่มาไว้ใน อาณาจักรล้านนา ในการนี้ตำนานพระเจ้าทองทิพย์ วัดสวนตาล (จ.น่าน) กล่าวว่า พญาติโลกราชยกกองทัพไปทางเวียงลอ เมืองปุง เมืองควรร รวมทั้ง กล่าวถึงชื่อขุนนางท้องถิ่นตำแหน่งระดับ “หมื่น” ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง เมืองลอ ในสมัยช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วย

มีจารึก 4 หลักที่มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ที่รายงานว่า พบในเวียงลอ ในส่วนนี้จะกล่าวโดยสรุปเฉพาะ 2 หลักคือ จารึก ขร.63 จารึกวัดดุษิตาราม พ.ศ. 2039 กล่าวถึงการสร้างวัดดุษิตาราม และปรากฏ ชื่อ “หมื่นลอมงคล”, จารึก พ.ย.8 จารึก “หมื่นลอเทพศรีจุฬา” สร้างวัดป่าใหม่ พ.ศ. 2040 ทั้งนี้ยังกล่าวถึงชื่อผู้บริจาคมีชื่อบุคคลสำคัญคนหนึ่งคือ “หมื่นยอด กินเมืองลอ” และ “หมื่นใสกินเมืองลอ” (ซึ่งอาจหมายถึงเจ้าเมืองลอผู้ที่เคย ดำรงตำแหน่งก่อนหน้าหมื่นลอเทพศรีจุฬาจะมาครองเมืองลอ?) ท้ายจารึกยัง ระบุไว้ว่าบุคคลใดมาดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองลอขอให้ช่วยบำรุงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองกว่าแต่ก่อนอีกด้วย จารึกหลักนี้ยังขออุทิศให้พระเป็นเจ้าทั้ง สองพระองค์ (ซึ่งอาจหมายถึงพระเมืองแก้วและพระราชาชนนี?)¹¹

2) เวียงลอสมัยพม่าปกครองจนถึงสมัยพญากาวิละ

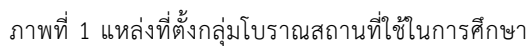
ล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2101 ต่อมา ในสมัยพระเจ้าดลนรินทร์หรือพระเจ้าสุทโธธรรมราชา (พ.ศ. 2172-2191) ได้ จัดระบบการปกครองล้านนาอีกครั้งหนึ่ง มีนโยบายลดกำลังเมืองเชียงใหม่ลง เพิ่มอำนาจเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าดลนรินทร์มอบให้เจ้าฟ้าหลวงทิพเนตรและ เจ้าฟ้าหน่อคำปกครอง พบว่าเมืองลอเป็นเมืองหนึ่งในระยะนั้นที่ขึ้นต่อเชียงใหม่ โดยพระเจ้าดลนรินทร์แต่งตั้งให้เจ้าเมืองที่จงรักภักดีปกครอง

ในการนี้เจ้าเมืองแมนซึ่งครองเมืองเชียงรายได้เสนอกษัตริย์พม่า แต่งตั้งคนของตนไปครองเมืองพะเยา พาน เถิง เมืองซลาว และเมืองลอ¹² ในราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่ก็กล่าวถึงการกำหนดให้เวียงลออยู่ในเขตปกครอง “เมืองพะเยาหลวง” นอกจากนั้นเมืองลอในสมัยพระเจ้าดลุมมิน ถือว่าเป็น เมืองสำคัญที่กษัตริย์พม่าได้พระราชทานเครื่องราชูปโภค ซึ่งประกอบด้วย เชียงใหม่, น่าน, เชียงแสน, เชียงราย, เชียงของ, เถิง, ลอ และลำปาง ส่วนเมือง ระดับเล็กไม่ประทานเครื่องยศ

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงพญากาวิละ เจ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่ในช่วงแรกของการพื้นมั่น ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 พญากาวิละ ตีเมืองลอ เมืองเถิง พร้อมกับกวาดต้อนผู้คนจากเมืองทั้งสองถวายพระบาท- สมเด็จพระเจ้าตากสิน¹³

อาจกล่าวได้ว่าเอกสารทางประวัติศาสตร์พยายามอ้างอิงถึงการมีอยู่ ของเวียงลอตั้งแต่ก่อนการสถาปนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางอาณาจักร ล้านนา และเวียงลอ-ชาวลอเริ่มมีความสำคัญมากขึ้นในสมัยล้านนาในรัชกาล พระเจ้าติโลกราช หรือช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา แม้แต่ในช่วงพม่า ปกครอง เมืองลอก็ยังเป็นหนึ่งในเมืองสำคัญที่กษัตริย์พม่าแต่งตั้งผู้ปกครอง ทำหน้าที่สุดคือในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 มีการกวาดต้อนผู้คนจากเวียงลอ ซึ่งมีการสันนิษฐานเบื้องต้นว่าอาจทำให้เวียงลอร้างไประยะหนึ่ง และกลับมี การอพยพโยกย้ายผู้คนเข้ามาอยู่ใหม่ในช่วงที่มีการจัดการปกครองมณฑล เทศาภิบาล

กลุ่มโบราณสถานในเมืองโบราณเวียงลอที่ได้รับการขุดแต่งและบูรณะ
จำนวน 16 แห่ง (ภาพที่ 1, 2, 3)

ที่มา: ปรับปรุงจาก บริษัท ปรีญธุรกิจ จำกัด, “โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณเวียงลอ พ.ศ. 2547-2548,” รายงานประกอบโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณเวียงลอ เสนอแก่ สำนักศิลปากรที่ 7 จ.น่าน, 2548.

ตารางสรุปกลุ่มข้อมูลโบราณสถานที่ใช้ในการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรม

แหล่งโบราณสถาน /อาคารสำคัญ	เจดีย์	วิหาร	อุโบสถ	แนวกำแพง แก้ว/ กำแพงวัด	ซุ้มประตู โขง ทางเข้าวัด	อาคาร อื่นๆ	กำหนดอายุ เบื้องต้น (พุทธศตวรรษที่)
1. วัดพระธาตุหนองห้า*	●						21
2. วัดศรีปิงเมือง*	●	●					21-22
3. โบราณสถานหมายเลข1 ใกล้วัดศรีปิงเมือง*		●					21-22
4. วัดพระเจ้าเข้ากาด*		●					21-22
5. วัดพระแก้ว*	●	●	●		●	●	21-22
6. วัดมะม่วงแก้มแดง*		●					21-22
7. วัดลอมธาตุ	●						19 - 22
8. กู่ชะจาว*	●						20 - 22
9. วัดเวียงป่าสัก		●					20 - 21
10. กู่บวกกู่		●	●	●		●	21 -23
11. กู่เกือกม้า		●					21 -24
12. วัดสารภี*		●					21 - 24
13. วัดศรีชุม	●	●	●	●	●	●	21 - 24
14. กู่หนองผำ						● 2 หลัง	21 - 23
15. วัดท่าแฉะ	●	● 2 หลัง		●			19 - 22
16. พระธาตุขุนนาค	●	●		●			20 - 21

* โบราณสถานที่ได้รับการบูรณะเรียบร้อยแล้ว

1. วัดพระธาตุหนองห้า

2. วัดศรีปึงเมือง

3. โบราณสถานหมายเลข 1 ใกล้วัดศรีปึงเมือง

4. วัดพระเจ้าเข้ากาต

5. วัดพระแก้ว

6. วัดมะม่วงแก้มแดง

7. ภูลอมธาตุ

8. ภูชะจาว

ภาพที่ 2 กลุ่มข้อมูลโบราณสถานที่ใช้ในการศึกษา

ที่มา: ภาพหมายเลข 7 จาก บริษัท ปริยธุรกิจ จำกัด, “โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณเวียงลอ พ.ศ. 2547-2548,” รายงานประกอบโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณเวียงลอเสนอแก่ สำนักศิลปากรที่ 7 จ.น่าน, 2548.

9. วัดเวียงป่าสัก

10. ทุ่งนก

11. ทุ่งนก

12. วัดสารภี

13. วัดศรีชุม

14. ทุ่งนก

15. วัดท่าชะ

16. วัดพระธาตุบนนา

ภาพที่ 3 กลุ่มข้อมูลโบราณสถานที่ใช้ในการศึกษา

ที่มา: ภาพหมายเลข 10, 11, 14, 16 จาก บริษัท ปรียสุรกิจ จำกัด, “โครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณเวียงลอ พ.ศ. 2547-2548,” รายงานประกอบโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณเวียงลอ เสนอแก่ สำนักศิลปากรที่ 7 จ.น่าน, 2548.

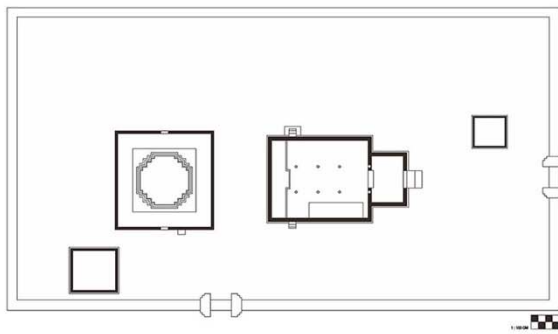
ร่องรอยซากโบราณสถาน สามารถศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมได้ 2 ประเภท คือ เจดีย์ และวิหาร ในส่วนนี้จะเน้นการสันนิษฐานเบื้องต้นจาก ซากโบราณสถานประเภทวัดที่มีร่องรอยที่ค่อนข้างเด่นชัด

1) การวางผังวัด

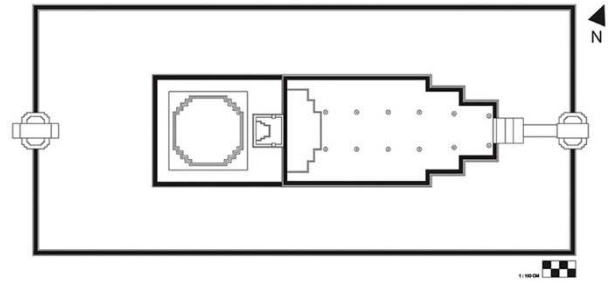
อาจแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ การวางแผนทิศหลักใน ทิศตะวันออก-ตะวันตก กลุ่มที่สอง วางแกนทิศหลักหันหน้าไปทางทิศใต้ **กลุ่มแรก** การวางผังวัดในล้านนาทั่วไป นิยมวางแผนวิหารหรืออาคารหลังคาคลุม-เจดีย์ประธาน อันเป็นเขตพุทธาวาสไว้ในทางทิศตะวันออก-ตะวันตก หันหน้าไปทางทิศตะวันออกเป็นหลัก นับว่าเป็นกลุ่มที่พบมากที่สุดในเมือง โบราณเวียงลอ ตัวอย่างเช่น วัดศรีปิงเมือง, วัดพระแก้ว และกุ๋บวักกุ๋ ในกลุ่ม แรกนี้พบว่ามียอดสำคัญที่หลงเหลือให้เห็นการสร้างแนวกำแพงแก้ว หรือแนว กำแพงล้อมรอบวัดในลักษณะสมมาตร กล่าวคือให้ความสำคัญต่อการสร้างซุ้ม ประตูโขงหรือประตูทางเข้าวัด เชื่อมต่อเนื่องกับวิหารประธาน ตัวอย่างสำคัญ เช่น วัดพระแก้ว และวัดศรีชุม เป็นต้น

ในกรณีวัดพระแก้ว และวัดศรีชุม เมืองโบราณเวียงลอนั้นพบว่า แนวกำแพงแก้วล้อมรอบเฉพาะอาคารสำคัญที่ประกอบด้วยวิหาร-เจดีย์ประธาน (อาจมีร่องรอยอาคารขนาดเล็กอยู่ภายในบ้าง) แตกต่างกับผังวัดหลวงของ เมืองเชียงใหม่, ลำพูน หรือลำปาง ดังกล่าวมาข้างต้น ทว่าสามารถเปรียบเทียบ ได้กับวัดขนาดเล็กที่พบในแหล่งซากโบราณสถานหลายแห่งในล้านนา ตัวอย่าง ที่อาจใช้เปรียบเทียบได้กับวัดพระแก้วและวัดศรีชุมคือ กุ๋ป้าด้อม เวียงกุมกาม อ.สารภี จ.เชียงใหม่ กำหนดอายุงานแรกสร้างราวพุทธศตวรรษที่ 21¹⁴ (ภาพ ที่ 4)

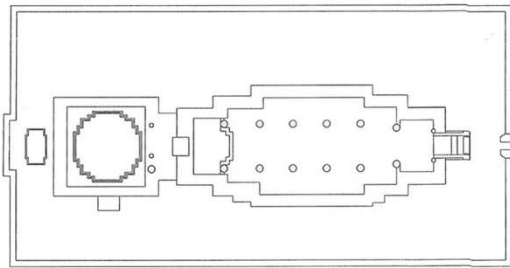
กลุ่มที่สอง หันหน้าไปทางทิศใต้ พบเฉพาะที่วัดสารภีเพียงแห่งเดียว โดยมีทางเข้าหลักสัมพันธ์กับแม่น้ำอิงใหม่ที่ผ่ากลางเวียง กรณีเช่นนี้ได้ พบเช่นกันในการวางผังวัดในเวียงกุมกาม กล่าวคือบางวัดหันหน้าทิศหลักไป ทางทิศใต้ เช่น วัดกุ๋ขาว, บางวัดหันหน้าทิศหลักไปทางทิศเหนือ เช่น วัดอีก้าง, บางวัดหันหน้าไปทางทิศตะวันตก เช่น วัดกานโถม โดยน่าจะสัมพันธ์กับ ทิศทางการคมนาคมทางน้ำหรือทางบกเป็นตัวแปรสำคัญ¹⁵ คำอธิบายของ วัดสารภี เวียงลอ จึงอาจเป็นไปได้ในเรื่องการคมนาคมทางน้ำเช่นกัน หรือ อาจหันหน้าไปทางทิศใต้ตามคติของทิศแห่งชมพูทวีป หรือคติของการหันหน้า วิหารไปสู่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ในพื้นที่ก็ได้¹⁶

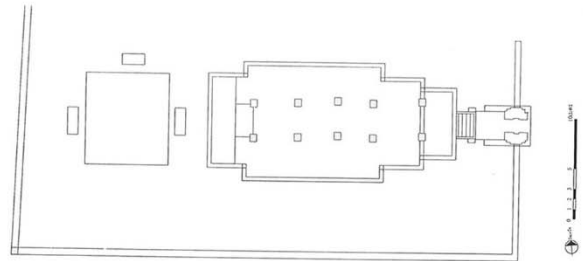
ผังวัดพระแก้ว เชียงลอ

ผังวัดศรีชุม เชียงลอ

ผังวัดภูป่าด้อม เชียงมกม จ.เชียงมใหม่

ผังวัดภูอ้ายทลน เชียงมกม จ.เชียงมใหม่

ภาพที่ 4 เปรียบเทียบ

การวางผังวัดที่มีแนวกำแพง

ล้อมรอบ ระหว่างกลุ่ม

โบราณสถานเวียงลอ

จ.พะเยา กับเวียงกุมกาม

จ.เชียงใหม่

ที่มา: ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ,

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่องสถาปัตยกรรมในพื้นที่

ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม :

กรณีศึกษาวัดกานโถม

(เชียงใหม่ : คณะ

สถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

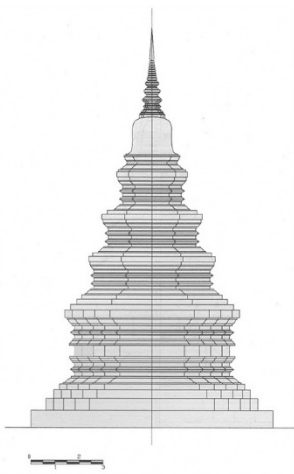
2545).

2) เจดีย์

เจดีย์ที่พบในเมืองโบราณเวียงลอ ส่วนใหญ่อยู่ในตำแหน่งเจดีย์ประธาน โดยรูปแบบแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ 1) เจดีย์ที่มีร่องรอยรูปแบบค่อนข้างชัดเจน เป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา ประกอบด้วย เจดีย์ประธาน วัดพระธาตุหนองห้า และเจดีย์ประธานวัดศรีปิงเมือง ทั้งสองแห่งได้รับการบูรณะ ซึ่งสามารถศึกษาและกำหนดอายุรูปแบบเจดีย์อันเป็นงานคราวแรกสร้างไว้อย่างกว้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 (ภาพที่ 5) 2) เจดีย์ที่เหลือเฉพาะส่วนฐาน ประกอบด้วย เจดีย์วัดลอมธาตุ, เจดีย์วัดพระธาตุขุนนาค และเจดีย์วัดท่าชะ ซึ่งไม่สามารถศึกษารูปแบบได้ชัดเจน ในส่วนนี้จะกล่าวเฉพาะรูปแบบสันนิษฐานเจดีย์วัดลอมธาตุ ซึ่งมีร่องรอยลักษณะเด่นที่ไม่เคยพบมาก่อนในเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา

เจดีย์วัดลอมธาตุ: รูปแบบสันนิษฐาน

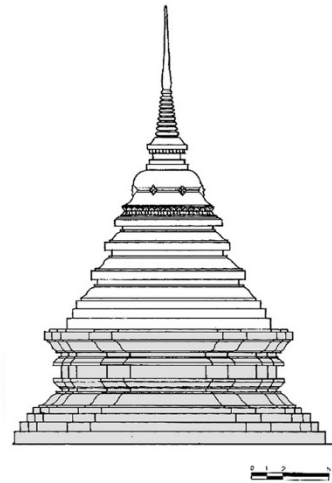
ฐานเชิงผิงแปดเหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันสามฐานรองรับฐานบัวผิงแปดเหลี่ยม (ฐานหน้ากระดานล่าง-บัวคว่ำ-ท้องไม้ที่ก่อเป็นอิฐแนวทแยง

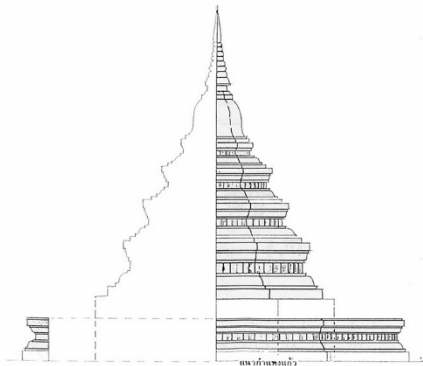
เจดีย์วัดแสนเมืองมา เชียงแสน

เจดีย์วัดพระธาตุหนองห้า เวียงลอ

เจดีย์พระธาตุลำปางหลวง

รูปแบบสันนิษฐานเจดีย์ประธาน โบราณสถานบ้านร่องไฮ

ฐานเจดีย์ลอมธาตุ เวียงลอ

ภาพถ่ายเก่า เจดีย์วัดพระแก้ว อ.เชียงของ

บน: ภาพที่ 5 เปรียบเทียบ
รูปแบบเจดีย์วัดพระธาตุ
หนองห้า

ล่าง: ภาพที่ 6 เปรียบเทียบ

รูปแบบเจดีย์วัดลอมธาตุ

ที่มา: (ล่างซ้าย) จากห้าง

หุ้นส่วนจำกัดเหมอกรีน

(ล่างกลาง) จากบริษัท

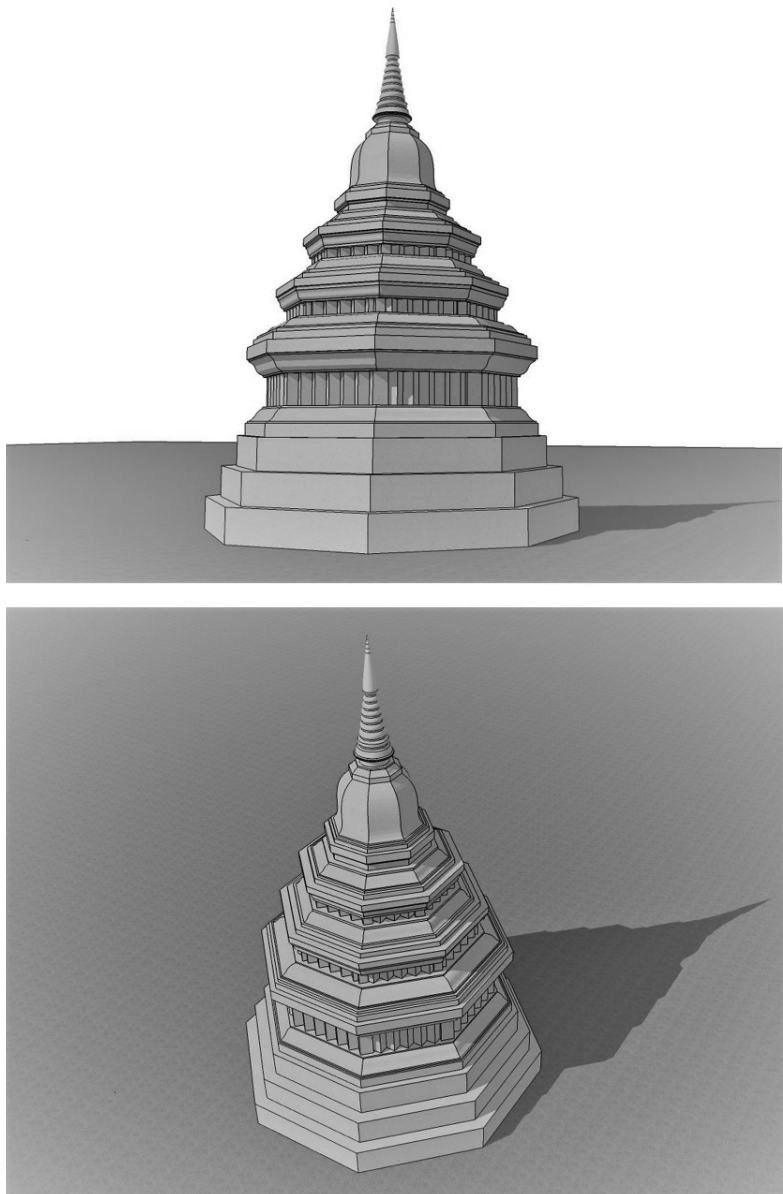
ปริยธรรมา จำกัด

(ล่างขวา) จากนายพุ่ม สิทธิ-

สมบัติ ถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2493

พื้นปลา-บัวหงาย-หน้ากระดานบน) ลักษณะเด่นนี้น่าจะเป็นชุดฐานรองรับ
เจดีย์ทรงระฆัง มีหลักฐานรูปแบบที่สามารถเปรียบเทียบได้คือ ส่วนฐานเจดีย์
แปดเหลี่ยมจากกลุ่มโบราณสถานร่องไฮ อ.เมือง จังหวัดพะเยา¹⁷ นอกจากนั้น
ยังพบหลักฐานภาพถ่ายเก่าเจดีย์ประธานวัดพระแก้ว อ.เชียงของ จ.เชียงราย
แสดงเจดีย์ในผังสี่เหลี่ยมตัดมุม (คล้ายกับแปดเหลี่ยม)¹⁸ โดยมีร่องรอยชุดฐาน
บัวในผังสี่เหลี่ยมตัดมุม ที่ท้องไม่มีก่อเป็นอิฐแนวทแยงพื้นปลา ซ้อนลดหลั่นกัน
3 ฐาน รองรับองค์ระฆังขนาดเล็ก นับเป็นตัวอย่างให้เห็นระเบียบการสร้างสรรค
รูปแบบชุดฐานรองรับองค์ระฆังท้องไม่มีก่อเป็นอิฐแนวทแยงพื้นปลานี้ได้ว่า
น่าจะเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ได้รับการนิยมในเจดีย์กลุ่มลุ่มน้ำอิงมาอย่างน้อย
ก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 24-25 (ภาพที่ 6)

กล่าวโดยสรุปคือข้อค้นพบจากรูปแบบเจดีย์และรูปแบบสันนิษฐานเจดีย์นี้ ทำให้เห็นหลักฐานความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาที่ปรับผังชุดฐานรองรับกระฉังจากผังกลมมาสู่ผังหลายเหลี่ยม ซึ่งนิยมสร้างในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 21 และมีความเป็นไปได้ที่จะพบรูปแบบเจดีย์ที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มเจดีย์ลุ่มน้ำอิง ซึ่งเน้นการแสดงชุดฐานรองรับกระฉังแบบแปดเหลี่ยม การประดับท้องไม้ด้วยอิฐก่อทแยงแนวฟันปลา (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 รูปแบบสันนิษฐาน
เจดีย์วัดลอมธาตุ

3) วิหาร

วิหารแบบล้านนา คือ อาคารหลังคาคลุมที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ลักษณะโดยทั่วไปของวิหารล้านนาอาจแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ วิหารโถง (วิหารป้วย) และวิหารแบบปิด (วิหารปราการ)

วิหารโถง มีการทำผังพื้นในแบบยกเก็จเพิ่มจากห้องประธานมาด้านหน้า 2 ห้อง ด้านหลัง 1 ห้อง ทำให้เกิดโครงสร้างเสาดั้งรับคานที่สัมพันธ์กับการลดชั้นหลังคาด้านหน้า 2 ชด ด้านหลัง 1 ชด วิหารโถงจึงเน้นการเปิดพื้นที่ด้านในด้วยการปิดผนัง (ครึ่งบน) ด้วยแผ่นไม้หรือที่เรียกว่าฝาหยาบ ยกเว้นด้านหลังห้องที่ใช้ประดิษฐานพระประธานจะสร้างผนังขึ้นทั้ง 3 ด้าน โครงสร้างสำคัญของหลังคาคือการลดชั้นของเสาดั้ง-คานทับให้ซ้อนทับรับเสาดั้งอยู่ในรูปแบบม้าต่างใหม่ ตัวอย่างที่เป็นต้นแบบสำคัญ เช่น วิหารหลวงและวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นต้น

วิหารปิด มีลักษณะผังและโครงสร้างหลังคาแบบเดียวกับวิหารโถง หากแต่เน้นที่การทำผนัง-ช่องหน้าต่างในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งยังอาจอยู่ในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือที่เรียกว่าทรงโรง นอกจากนี้ยังพบวิหารที่สร้างเชื่อมต่อท้ายวิหารกับอาคารทรงปราสาท หรือที่เรียกว่าวิหารปราสาท เช่น วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่ เป็นต้น¹⁹

วิหารที่พบในเมืองโบราณเวียงลอ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) ซากวิหาร มีจำนวน 13 แห่ง และ 2) วิหารที่สร้างขึ้นทับบนซากวิหารเดิมจำนวน 1 หลัง คือ วิหารวัดศรีปิงเมือง โดยแบ่งรูปแบบผังวิหารออกเป็น 4 รูปแบบคือ

- วิหารแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วง ประกอบด้วย วัดพระเจ้าเข้ากาด, วัดพระแก้ว และวัดสารภี
- วิหารแบบผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประกอบด้วย วัดมะม่วงแก้มแดง, วัดกุ่มวกู่, วัดกุ่มเกือกม้า และวัดพระธาตุนานาค
- วิหารที่มีการต่อท้ายอาคารในแบบวิหารปราสาท ประกอบด้วย วัดศรีชุม และวัดเวียงป่าสัก
- วิหารรูปแบบพิเศษ ประกอบด้วย วัดท่าแซะ (โบราณสถานหมายเลข 3) และโบราณสถานหมายเลข 1 ใกล้วัดศรีปิงเมือง

ในส่วนนี้จะกล่าวเฉพาะวิหารแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วง และวิหารแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยจะเปรียบเทียบความเป็นไปได้ของรูปแบบวิหาร ดังตัวอย่างต่อไปนี้

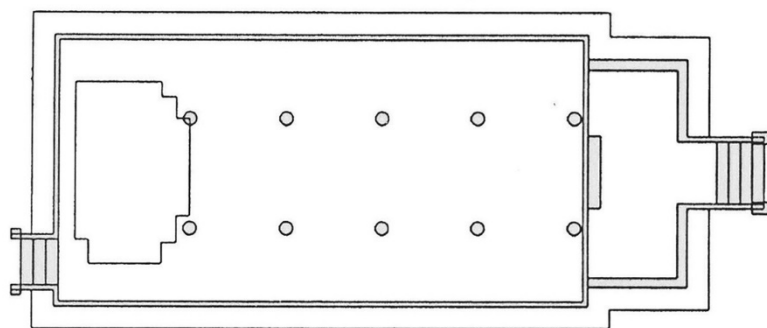
วิหารแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วง

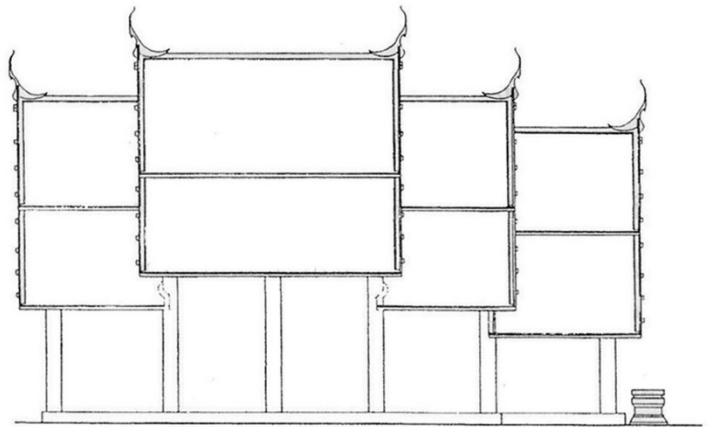
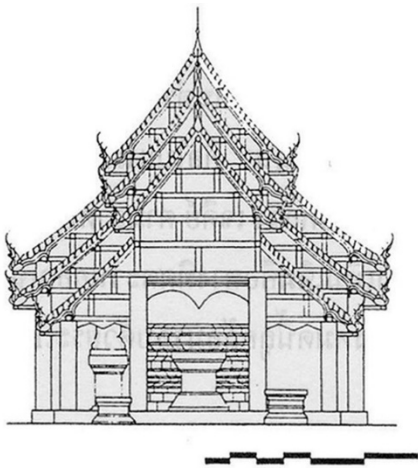
ประกอบด้วย วัดพระเจ้าเข้ากาด, วัดพระแก้ว และวัดสารภี ลักษณะร่วมกันคือ ขนาดช่วงเสา 4-6 คู່ ร่องรอยวิหารวัดพระแก้วและวัดสารภี สามารถสันนิษฐานได้ว่า ส่วนยกเก็จด้านหน้าน่าจะเป็นมุขหน้า ถัดเข้ามาภายในเป็นช่องประตูประธาน รูปแบบผังวิหารในกลุ่มนี้อาจเปรียบเทียบได้กับผังวิหารวัดธาตุขาว เวียงกุมกาม จ.เชียงใหม่ (ภาพที่ 8)

จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา²⁰ ให้ข้อสันนิษฐานที่น่าสนใจว่าผังวิหารแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วงนี้ รูปแบบโครงสร้างหลังคาอาจลดด้านหน้า 2 ขต ด้านหลัง 1 ขตได้ ทั้งนี้เป็นผลจากการลดระดับเสา ไม่ใช้การลดเนื่องจากผังพื้นดังเช่นกรณีวิหารวัดไหล่หิน อ.เกาะคา จ.ลำปาง งานแรกสร้างอายุราวพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งผังวิหารแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วงนี้ ยังพบเช่นกันในกลุ่มซากวิหาร เมืองโบราณเชียงแสน ทั้งนี้วิหารวัดไหล่หินยังชี้ให้เห็นการปิดห้องท้ายวิหารไว้สามด้าน ซึ่งร่องรอยนี้พบเช่นกันที่ห้องท้ายวิหารวัดพระเจ้าเข้ากาด (ภาพที่ 9)

น่าสนใจว่าวิหารแบบไถ่ลือบางแบบที่พบในเขต จ.น่าน มีการวางผังแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วงเช่นกัน ดังพบที่วิหารวัดหนองบัว อ.ท่าวังผา การยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วงนั้นมีหน้าที่เป็นมุขทางเข้า วิหารวัดหนองบัวแสดงแบบวิหารปิด/ เจาะช่องหน้าต่าง กำหนดอายุแรกสร้างราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย²¹ (ภาพที่ 10)

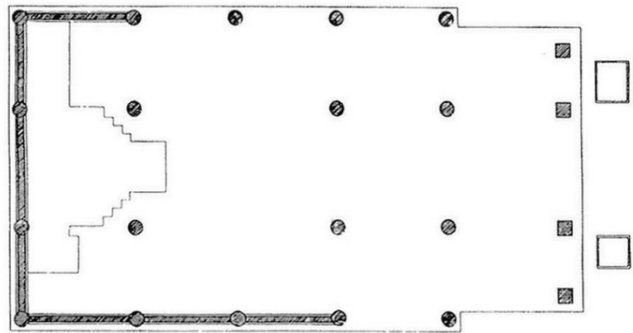
ภาพที่ 8 วิหารวัดธาตุขาว เวียงกุมกาม จ.เชียงใหม่ เปรียบเทียบตัวอย่างวิหารในลำนานาที่มีผังวิหารแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วง
ที่มา: ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องสถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม : กรณีศึกษาวัดกานโถม (เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545).

ภาพที่ 9 วิหารวัดไผ่หิน อ.เกาะคา
จ.ลำปาง เปรียบเทียบตัวอย่างวิหาร
ในล้านนาที่มีผังวิหารแบบยกเก็จ
ด้านหน้า 1 ช่วง

ที่มา: วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหาร
ล้านนา (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ,
2544), 166.

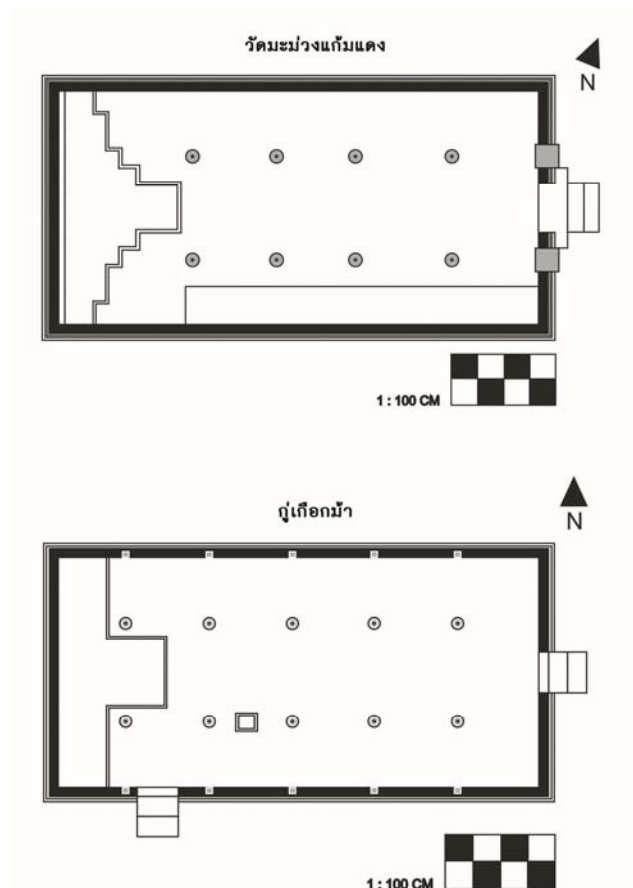

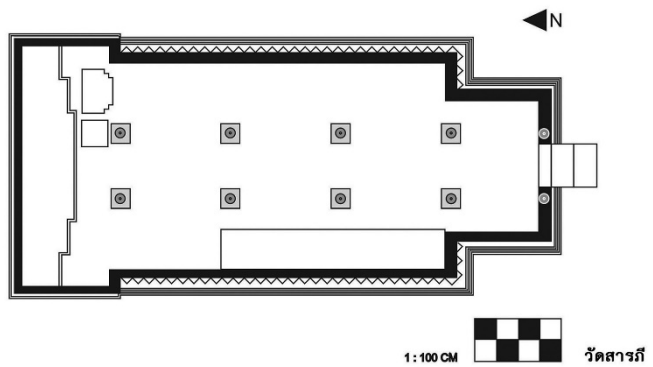
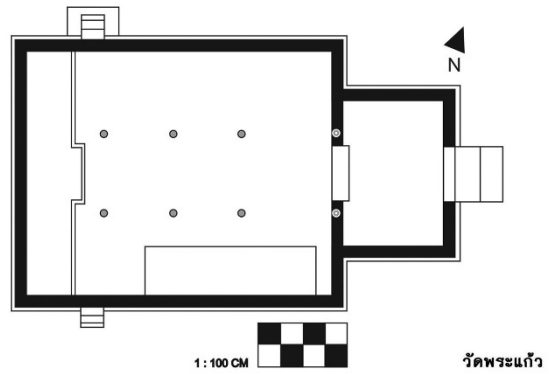
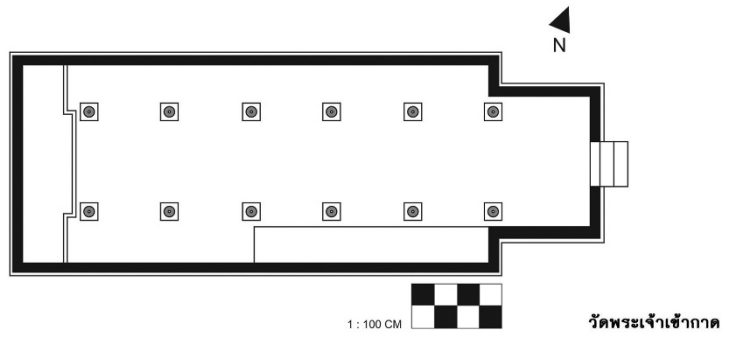
ภาพที่ 10 วิหารวัดหนองบัว
อ.ท่าวังผา จ.น่าน

วิหารแบบผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า

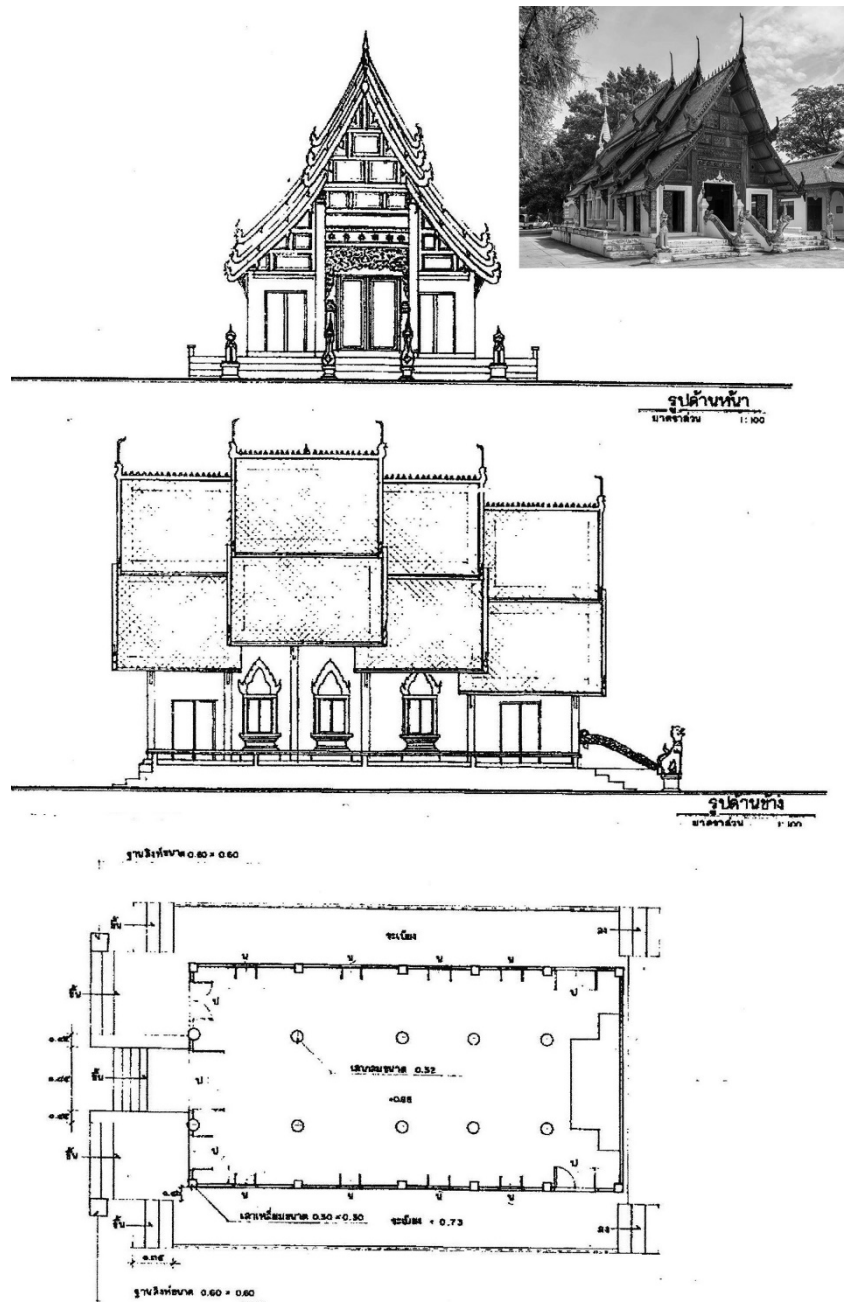
แบ่งการสันนิษฐานรูปแบบออกเป็น 2 แบบ แบบแรกคือ วิหารแบบโครงสร้างหน้า 3 ชต หลัง 2 ชต เห็นได้จากวิหารวัดมะม่วงแก้มแดง แสดงเสาคู่หน้าอย่างชัดเจน ทำให้อาจเปรียบเทียบกับโครงสร้างหลังคาแบบ วิหารวัดประตูป่อง อ.เมือง จ.ลำปาง กำหนดอายุงานแรกสร้างราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25²² เนื่องจากผังวิหารวัดประตูป่องเป็นผังวิหารแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่แสดงโครงสร้างหลังคาแบบด้านหน้า 3 ชต ด้านหลัง 2 ชต ตามแบบ โครงสร้างหลังคาวิหารล้านนา อันเป็นผลมาจากการลดระดับเสา มิได้เกิดจากการหักมุมยกเก็จของผังพื้นวิหารแบบวิหารหักจ็อกหรือวิหารปวย (ภาพที่ 11, 12, 13) แบบที่สอง เป็นวิหารหลังคาซ้อน คือยกโครงสร้างหลังคาขึ้นในห้อง กลางวิหารและลดชั้นด้านหน้า-หลังอย่างละ 1 ชต เปรียบเทียบได้กับกลุ่ม วิหารที่พบในเขตเมืองน่าน เช่น วิหารวัดหนองบัว เป็นต้น ดังนั้นแนวโน้ม ของวิหารวัดมะม่วงแก้มแดงและวิหารกู๋เกือกม้าที่เวียงลอจึงอาจเป็นไปได้ ทั้งสองแบบ (ภาพที่ 14)

ภาพที่ 11 เปรียบเทียบผัง
วิหารแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่
พบในเมืองโบราณเวียงลอ

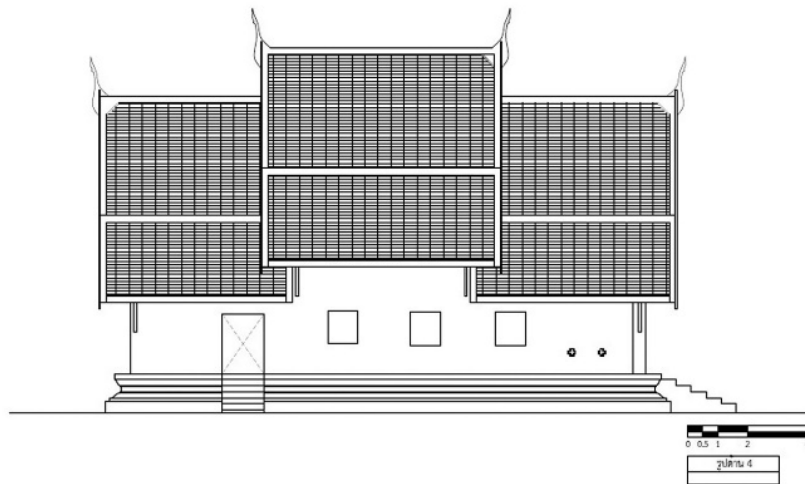
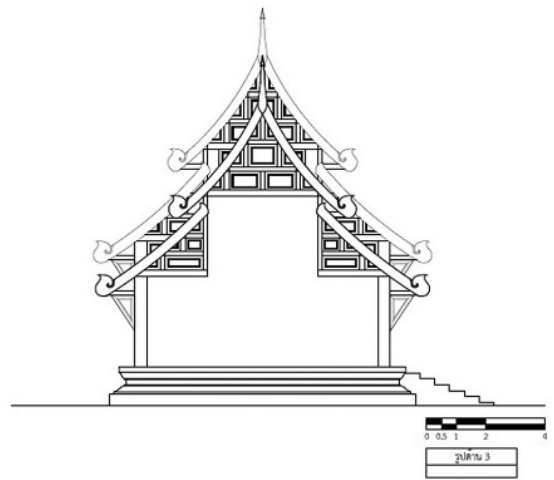
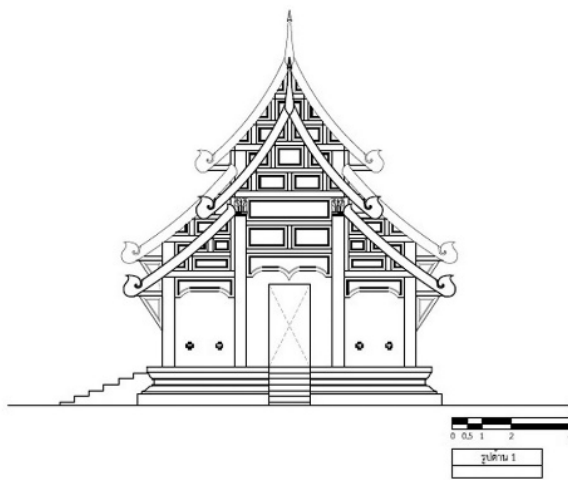

ภาพที่ 12 เปรียบเทียบวิหารในเวียงลอ กลุ่มผังวิหารแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วง

ภาพที่ 13 วิหารวัดประตูปอง อ.เมือง จ.ลำปาง

ภาพที่ 14 รูปแบบสันนิษฐานกุ่เกือกม้า

บทสรุป

เอกสารทางประวัติศาสตร์ปรากฏชื่อเวียงลออย่างชัดเจนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 หรือในช่วงหลังจากที่พญาคำฟูได้ยึดเมืองพะเยาและหลังจากพระเจ้าติโลกราชได้ขยายอำนาจสู่เมืองแพร่-น่าน ซึ่งในช่วงนี้เวียงลอปรากฏชื่อผู้ปกครองที่มีตำแหน่งระดับหมื่น ในช่วงพม่าปกครองราวพุทธศตวรรษที่ 22 เวียงลอยังปรากฏความสำคัญที่กษัตริย์พม่าแต่งตั้งเจ้าเมืองปกครองและพระราชทานเครื่องราชูปโภค ทั้งนี้เป็นผลจากการเพิ่มอำนาจให้เมืองเชียงแสนด้วย กระทั่งในสมัยพระเจ้ากาวิละในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ได้กวาดต้อนครอบครัวผู้คนเวียงลอและเมืองเทิงถวายสมเด็จพระเจ้าตากสิน

การขุดค้น ขุดแต่ง และบูรณะแหล่งโบราณสถานในพื้นที่เมืองโบราณเวียงลอ ทำให้พบซากโบราณสถานประเภทวัดจำนวน 16 แห่ง มีข้อมูลที่สามารถศึกษารูปแบบศิลปะได้ 2 ประเภทคือ เจดีย์และวิหาร เจดีย์ที่พบเป็นเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา ดังเช่น เจดีย์วัดพระธาตุหนองห้า และเจดีย์ที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเอกลักษณ์แบบหนึ่งในลุ่มน้ำอิงคือ เจดีย์วัดลอมธาตุ เป็นเจดีย์ผังแปดเหลี่ยม มีชุดฐานบัวในผังแปดเหลี่ยมที่ก่ออิฐเป็นแนวทแยงฟันปลาไว้ที่ท้องไม้ ซ้อนลดหลั่นกันสามชั้นรองรับกระชัง ดังเปรียบเทียบได้จากซากเจดีย์โบราณสถานร่องไฮ ในเขตลุ่มน้ำอิงตอนกลางและเจดีย์องค์ก่อนของวัดพระแก้ว อ.เชียงของ จ.เชียงราย ซึ่งอยู่บริเวณลุ่มน้ำอิงตอนปลายเช่นกัน

ส่วนซากวิหาร เน้นเฉพาะวิหารที่น่าจะเป็นรูปแบบในสมัยสุโขทัย โดยเน้นศึกษาถึงวิหารแบบยกเก็จด้านหน้า 1 ช่วง และวิหารแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยเปรียบเทียบให้เห็นแผนผัง ตำแหน่งของเสา และโครงสร้างหลังคาวิหาร จากวิหารหรืออุโบสถที่ยังคงใช้งานอยู่ในพื้นที่ลำปางและน่าน เพื่อชี้ให้เห็นร่องรอยบางประการทางเชิงช่างที่น่าจะสัมพันธ์กันระหว่างวิหารแบบเชียงแสนกับวิหารแบบล้านนาตะวันออก รวมถึงวิหารหรืออุโบสถแบบไทลื้อด้วย ทั้งนี้ข้อสันนิษฐานนี้เป็นงานศึกษาเบื้องต้นเท่านั้น (มิใช่คำตอบ) หากแต่เป็นการเปิดพื้นที่ให้มีการศึกษาค้นคว้ารูปแบบสันนิษฐานซากโบราณสถานเวียงลอในมิติต่าง ๆ ต่อไป

คำขอบคุณและคำอุทิศ

นมัสการขอบพระคุณ พระครูอนุรักษ์บุรณันท์ เจ้าอาวาสวัดลี อ.เมือง จ.พะเยา, พระสนั่น ฐิตตวตโธ รักษาการเจ้าอาวาสวัดศรีปิงเมือง ต.ล่อ อ.จุน จ.พะเยา, ขอขอบพระคุณ คุณจตุพร เทียมทิณกฤต และสำนักศิลปากรที่ 7 จ.น่าน ผู้อนุรักษ์แหล่งข้อมูลแบบโบราณสถาน, คุณวิวรรณ แสงจันทร์ และพ่อหลวง มนัส เวียงล่อ ผู้บุกเบิกการศึกษางานด้านโบราณคดีเวียงล่อ, อ.ธวัชชัย ทำทอง มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ผู้ให้คำปรึกษาเรื่องวิหารล้านนา, คุณดวงใจ บุญเรือน กองช่าง เทศบาลตำบลล่อ อ.จุน จ.พะเยา ผู้อนุรักษ์ข้อมูล, อ.ณัฐเขต มณีกร โปรแกรมวิชาสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

หากบทความทางวิชาการชิ้นนี้จะมีประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ขอเขียน
ขออุทิศให้กับบรรพชนเวียงล่อและนักโบราณคดี/ นักวิชาการ/ ผู้มีส่วน
เกี่ยวข้องทุกท่านในการบุกเบิกงานศึกษาเวียงล่อ

เชิงอรรถ

¹ บทความทางวิชาการนี้ปรับปรุงจากบางส่วนของเนื้อหาบทที่ 2, 3 และ 4 ของรายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษามรดกศิลปกรรมในเมืองโบราณเวียงลอ: รูปแบบศิลปะและข้อสันนิษฐานรูปแบบโบราณสถาน” ภายใต้ชุดโครงการวิจัย “ทุนวิจัยที่มุ่งเป้าตอบสนองความต้องการในการพัฒนาประเทศ: ด้านมนุษยศาสตร์” ประจำปีงบประมาณ 2559 สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

² มีการสำรวจแหล่งร่องรอยโบราณสถานมาโดยตลอด ดังเห็นได้จากรายงาน พ.ศ. 2550 พบจำนวนแหล่งโบราณสถานรวมแล้วมากกว่า 30 แห่ง ดูใน ห้างหุ้นส่วนจำกัด เมอกรีน, “โครงการจัดทำแผนแม่บทอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณเวียงลอ องค์การบริหารส่วนตำบลลอ อ.จุน จ.พะเยา พ.ศ. 2550,”

³ ศรัศักร วัลลิโภดม, “อิง-ยม-น่าน ความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างสุโขทัย แพร่ น่าน และพะเยา,” ใน *ประวัติศาสตร์โบราณคดีของล้านนาประเทศ* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2545), 217–228.

⁴ วราวุธ ศรีโสภาค, “ชุมชนโบราณที่มีคู-คันดินล้อมรอบในเขตลุ่มน้ำอิง: การศึกษาเชิงภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและความสัมพันธ์ในระบบโครงสร้างสังคมเมือง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538), 45.

⁵ สัมภาษณ์ พระครูอนุรักษ์บุรณันท์, เจ้าอาวาสวัดลี อ.เมือง จ.พะเยา, 25 สิงหาคม 2559.

⁶ วราวุธ ศรีโสภาค, “ชุมชนโบราณที่มีคู-คันดินล้อมรอบในเขตลุ่มน้ำอิง: การศึกษาเชิงภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและความสัมพันธ์ในระบบโครงสร้างสังคมเมือง”, 323.

⁷ สายันต์ ไพรชาญจิตร์, “การขุดค้นศึกษาเจดีย์พระธาตุหนองห้า วัดป่าใหม่? ที่เวียงลอ อ.จุน จ.พะเยา” ใน *โบราณคดีล้านนา*, สายันต์ ไพรชาญจิตร์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์สมพันธ์ จำกัด, 2539), 337-372.

⁸ สัมภาษณ์ วีวรรณ แสงจันทร์, นักโบราณคดี และ มนัส เวียงลอ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 11 ต.ลอ อ.จุน จ.พะเยา, 19 มีนาคม 2560. ทั้งสองท่านมีบทบาทอย่างยิ่งในการดำเนินงานทางโบราณคดีและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในเวียงลอ

⁹ ดูใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “เวียงลอ: ศึกษาจากการสำรวจ ตำนาน และจารึก,” ใน *รวมบทความวิชาการ: ล้านนาคดี* (เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2542), 170–174.

¹⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2553), 64–66.

¹¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, *ประชุมจารึกเมืองพะเยา* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), 190–195, 202–208.

¹² สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, 285.

¹³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค.เวียอาจ, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2547), 151.

¹⁴ ขาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, *รายงานการวิจัยเรื่องสถาปัตยกรรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์เวียงกุมกาม: กรณีศึกษาวัดกานโถม* (เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545), 115.

¹⁵ จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, *ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเวียงกุมกาม* (เชียงใหม่: มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง, 2548), 25.

¹⁶ สัมภาษณ์ คุณวีวรรณ แสงจันทร์, นักโบราณคดี, 19 มีนาคม 2560.

¹⁷ ห้างหุ้นส่วนจำกัด เมอกรีน, “โครงการจัดทำแผนแม่บทอนุรักษ์และพัฒนาเมืองโบราณเวียงลอ องค์การบริหารส่วนตำบลลอ อ.จุน จ.พะเยา พ.ศ. 2550,”

¹⁸ ภาพถ่ายเก่าที่ปรากฏเจดีย์วัดพระแก้วแห่งนี้ระบุว่าถ่ายไว้เมื่อ พ.ศ. 2493 ปัจจุบันเจดีย์วัดพระแก้วได้รับการบูรณะขึ้นใหม่โดยไม่คงสภาพเดิมแล้ว ดูข้อมูลใน พุ่ม สิทธิสมบัติ, “วัดอาอาราม,” ใน *เล่าเรื่องเมืองเชียงของ* (ม.ป.ท. : ม.ป.ป.), 16–17.

¹⁹ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544), 28–29.

²⁰ จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, *ประวัติศาสตร์และศิลปกรรมเวียงกุมกาม* (เชียงใหม่: มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง, 2548), 36.

²¹ กอบยศ อัมม่อน, “การศึกษาวิหารไทลื้อในวัฒนธรรมล้านนา (จังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน)” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 116–129.

²² วิหารวัดประตูป้องคงข้อมมาหลายครั้ง แต่โครงสร้างผังวิหารและโครงสร้างหลังคาวิหารน่าจะยังคงเค้าเดิมของงานแรกสร้าง ดูใน อัมพร มาลัย, “การศึกษาวิหารล้านนาในสมัยการปกครองของเชื้อสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน (พ.ศ. 2317-2442) ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540), 208–209.

Bibliography

Arunrat Wichainkeaw. “wīāng lǒ : suksā̌ čhāk kāsamruāt tamnān læ čhāruk [Wiang Lo: study from inscription, history and survey].” In *ruām botkhwām wichākān : lān nāk dī* [Academic Articles of Lanna Study], 170-174. Chiang Mai: Faculty of Humanities and Social Sciences, Chiang Mai Rajabhat Institute.

Arunrat Wichainkeaw and David K. Wyatt. *tamnān phūnmūāng Chīāng Mai* [Chiang Mai Chronicle]. 2nd ed. Chiang Mai: Silkworm Books, 2004.

Aumporn Malai. “kānsuksā̌ wihān lānnā̌ nai samai kān pokkhrǒng khǒng chuāsāi trakūn čhao čet ton PhǒSǒ. 2317-2442 nai čhangwat

Chīāng Mai lampāng lamphūn [The Study of the Lanna Vihara in Chao Jet Ton Chronicle (2317–2442 B.C.) in Chiang Mai, Lampang and Lamphun].” Master Thesis, Faculty of Architecture, Silpakorn University, 1997.

Charnnarong Srisuwan. *raīngān kānwichai rūāng sathāpattayakam nai phūnthī prawattisāt wīāng kum kām : kōrānī suksā̌ wat kān thōm* [Research Report on Architecture in Wiang Kum Kam Historical Area: A Case Study]. Chiang Mai: Faculty of Architecture, Chiang Mai University.

Cher Green limited partnership. “Introduction Report to excavation in Ban Rung Hi , Moo.1 and Moo.11., Mae Sai sub-district, Mueang district, Phayao province, 2005.”

———. “khrǒngkān čhattham phāēn mēbot ‘anurak læ phatthanǎ mūāng bōrān wīāng lǒ ‘ongkān bō̌rihānsuāntambonlǒ ‘amphoē čhun čhangwat Phayao PhǒSǒ. 2550 [Master Plan for Conservation and Development of Wiang Lo archaeology sites, Lo Sub-district, Chun district, Phayao province, 2007].”

Chirasak Dejongya. *prawattisāt læ sinlapakam wīāng kum kām* [History and Arts in Wiang Kumkam]. Chiang Mai: Foundation for Urban Development, 2005.

- Kobyote Yimon. “*kaṅsuksā wihān thai lū nai watthanatham lānnā (c̣hāngwat Phayao læ c̣hāngwat Nān)* [The study Tai lue Vihara in Lanna (Phayao and Nan Provinces)].” Master Thesis, Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2009.
- Manat Wiang Lo. Village Headman, Moo 11 Lo sub-district, Chun district, Phayao Province. Interview, March 19, 2017.
- Pra Kru Anurak Buranantha (Boonchuan Thitathummo). Abbot of Wat Lee, Mueang district, Phayao province. Interview, August 25, 2016.
- Pum Sitthisombath. “Temple.” In *the Narrative of Chiang Khong*, 16-17. (n.p.: n.d.)
- Sarassawadee Aungsakul. *prawattisat lānnā [Lanna History]*. 7th ed. Bangkok: Amarin Pringting, 2010.
- Sayan Pricharnjit. “*kān khutkhon suksā c̣hēdī phra thāt nōng hā wat pā mai ?thī wīāng lō ‘amphœ c̣hun c̣hāngwat Phayao* [Archaeological Excavation in Nhoung Ha–Wat Pha Mai? in Wiang Lo, Chun district, Phayao province].” In *borānnakhadī lānnā [Lanna Archaeology]*, 337-372. Edited by Sayan Pricharnjit. Bangkok: Samaphan publisher, 1996.
- Srisak Walliphodom. “‘ing yom Nān khwāmsamphan thāng phūmisat læ watthanatham rawāng sukhothai phræ Nān læ Phayao [Ing–Yom–Nan rivers : Geographic and Cultural Relations between Sukhothai, Phrae, Nan and Phayao.” In *prawattisat borānnakhadī khoṅg lānnā prathēt [History and Archaeology of Lanna]*, 217-228. Bangkok: Matichon, 2002.
- Sujit Wongthat, ed. *prachum c̣hāruk mūāng Phayao [The Inscription in Phayao]*. Bangkok: Mathichon, 1995.
- Warawut Srisopark. “*chumchon borān thī mī khū – khan din lōm rōp nai khēt lumnam ‘ing : kaṅsuksā choēng phūmisat kān tang thinthān læ khwāmsamphan nai rabop khroṅsāng sangkhom mūāng* [Ancient fortified communities in Mea Ing basin: Study in settlement geography and urban societies organization].” Master thesis, Faculty of Archaeology, Silpakorn University, 1995.
- Wiwan Saingchan. Archaeologist, Lo sub–district, Chun district, Phayao province. Interview, March 19, 2017.
- Woralun Boonyasurat. *chūnchom sathāpat : wat nailūāng phra bāng [The Appreciation of Temple Architecture in Luang Prabang]*. 2nd ed. Bangkok: Mueang Boran, 2005.
- _____. *wihān lānnā [Vihara of Lanna]*. Bangkok: Mueang Boran, 2001.